

ECONOSHOCK 2.0

Geert Noels

ECONO SHOCK

2.0

Van industriële revolutie
naar duurzaamheidsrevolutie

LANNOO

CANVAS

Ter nagedachtenis aan Dominiek Coenen

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2013, Geert Noels (in samenwerking met Karel Volckaert en Econopolis)

Omslagontwerp: Willem Pirquin en Studio Lannoo

Grafieken: Willem Pirquin

Foto's binnenwerk: © Corbis (p. 30, 36, 51, 55, 121, 126, 133, 145, 182, 190), Rex (p. 21)

Vormgeving: Studio Lannoo

D/2013/45/507 – NUR 781

ISBN 978 94 014 1422 7

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

WOORD VOORAF	9
door Geert Wellens	
‘The age of injustice, the era of opportunities’	
1 De financiële schok	15
Economie aan de doping	17
‘Keeping up with the Joneses’	19
Hoe een bank in het weekend bankroet kan gaan	20
De schuld van de banken?	23
Europa in crisis	27
‘Wo bleibt in Europa die Europäische Münze?’ (‘Waar blijft de Europese munt?’)	30
Het moment van Minsky	35
Helikoptergeld. Of wie is er bang voor enge banken?	39
Economische mogelijkheden voor onze kleinkinderen	43
Stokken in de wielen	45
2 De ICT-schok	49
De derde industriële revolutie	51
International Business Machines	54
Intel geeft, Microsoft neemt...	56
Het net. Het web. De wolk – versie 1.0	60
Groot zijn of niet zijn	63
Het net. Het web. De wolk – versie 2.0	66

Persoonlijke gegevens: de nieuwe pasmunt	69
Kunnen machines denken?	72
Een samenleving met twee snelheden	74
Specialisering is voor insecten	78
3 De demografische schok	81
Wereldbevolking op een scharnierpunt	83
Het demografische venster	84
De Aziatische halve eeuw	89
Het dubbele demografische dividend bedreigd	94
De droom van de econoom	101
Werk voor halfgoden	105
4 De groeilanden-schok	115
De ruk naar het Oosten	117
Het tweede Manchester	119
Vliegende ganzen	121
Vrouw en kinderen – of een forse stoot?	127
Olie en tequila	131
Uitpersen of insluiten	132
Trekken opkomende landen onze levensstandaard omlaag?	142
5 De energieschok	147
Het zwarte goud	149
Ik vertrek met de wagen en ik neem mee...	152
Bedenkingen over de reserves	157
Olie uit de rotsen slaan	162
Boekhouden met joules	165
Slim netwerken	172

6 De klimaatschok	179
Het drama van de schapenweide	181
Het energiebudget uit evenwicht	183
Kantelpunten	188
Hernieuwbare energie en het klimaat	192
Een, twee, veel	196
Plannen en leren	200
TOT SLOT	205
Onze gemeenschappelijke toekomst	205
Beestengeesten	209
Hoeveel land heeft een mens nodig?	210

WOORD VOORAF

door Geert Wellens

‘The age of injustice, the era of opportunities’

Zomer 2008. Dat Ingrid Betancourt vrijkwam, er een vliegtuig crashte in Madrid en Carlos Sastre de Ronde van Frankrijk won, is iedereen waarschijnlijk vergeten. Dat de Olympische Spelen in Beijing uitgroeiden tot een triomf van het Chinese groeiverhaal, zit waarschijnlijk nog beter in het geheugen.

Mij is de zomer van 2008 bijgebleven vanwege *Econoshock*, en het manuscript van deze bestseller dat Geert Noels me die zomer hoofdstuk voor hoofdstuk toestuurde. Of ik het even wou lezen. Of ik er mijn mening over wilde geven. Of dit überhaupt iemand zou interesseren.

Voor mijn antwoord had ik slechts enkele bladzijden lectuur nodig. *Econoshock* was en is een tijdsdocument. Een boek dat op een ongeëvenaarde manier de tijdgeest vertaalt, de problemen van het begin van de 21ste eeuw in kaart brengt, zeer accuraat de toekomst voorspelt en – vooral – oplossingen aanreikt. Een waarschuwing tegen de excessen van de door schuld gedreven groei van het eerste decennium van de nieuwe eeuw. En een gedetailleerde landkaart van het nieuwe landschap dat zich na de megaschok zou aan-

dienen: meer in evenwicht, authentieker, lokaler, duurzamer, en vooral: beter.

Mijn gevoel heeft me niet bedrogen. *Econoshock* kreeg onderscheidingen in het non-fictiegenre, ging vele tienduizenden keren over de toonbank, was het onderwerp van tal van lezingen en debatten, en inspireerde Canvas tot de boeiende tv-serie ‘*Econoshock 2.0*’. Het boek vormde de *roadmap* voor de ontwikkeling van Econopolis, de vermogensbeheerder en financieel-economische speciaalzaak die we op de principes en inzichten van *Econoshock* bouwden. Een huis dat vermogens navigeert door de schokken die onze economie en maatschappij momenteel volop door elkaar schudden, en die vermogens klaarmaakt voor de kansen die de nieuwe realiteit na de megaschok biedt.

Econoshock 2.0 maakt – parallel aan de gelijknamige tv-serie – de stand van zaken op, vijf jaar na het eerste boek en na de start van de financiële crisis. Eerste constatering? Dat de inhoud van *Econoshock* nog opvallend actueel is. Dat de crisis lang niet over is. Dat de wereldleiders zich de afgelopen vijf jaar uitsloofden om de symptomen van de ziekte te bestrijden, maar de oorzaken ongemoeid lieten. Dat men alles in het werk stelt om oude structuren en instituten te behouden, en de natuurlijke vernieuwingsprocessen tegenwerkt.

Voor wie de geschiedenis kent en de menselijke natuur observeert, mag dit geen verrassing zijn. Elk keerpunt in de menselijke geschiedenis gaat gepaard met spanningen, met pogingen om bestaande gebruiken en structuren te behouden, met onrechtvaardigheid en opstand. Telkens zegeviert echter de vernieuwing: creativiteit en menselijk vernuft zorgen voor oplossingen, terwijl brede maatschappelijke bewegingen de bestaande onevenwichten, onrechtvaardige structuren en voorbijgestreefde instellingen van de kaart vegen, en een nieuwe en duurzamere maatschappij creëren.

Econoshock 2.0 beschrijft hoe besluitvormers om allerlei redenen de financiële wereld die tot de crisis heeft bijgedragen, willen redden en in stand houden. Hoe nul procent rente en het ongebreideld drukken van geld schuldenaars en speculanten beloont, en spaar-zame en risicobewuste burgers, instellingen en landen straft. Hoe we op ecologisch gebied weigeren die dingen te doen die het quasi-omkeerbaar proces van klimaatopwarming een halt kunnen toeroepen. Hoe we het debat over de demografische evolutie uit de weg gaan en ons niet voorbereiden op de snelle veroudering van de westerse bevolking.

Econoshock 2.0 is echter vooral een hoopvol en erg positief boek. Met veel aandacht voor de mogelijkheden die het nieuwe landschap na de Econoshock ons biedt. Het boek focust op de oplossingen die voor de meest dringende problemen al bestaan, en toont vertrouwen in het menselijk vernuft en het menselijk talent tot verandering en aanpassing.

Dit boek bewijst dat verandering altijd van onderaf ontstaat. Mensen veranderen sneller dan structuren en instituten. De nieuwe realiteit dient zich vandaag al aan, in kleinschalige, duurzame projecten met een hoog olievlekgehalte, in nieuwe technologieën die veel ecologische en maatschappelijke problemen kunnen helpen oplossen en volop aan het doorbreken zijn, in menselijke gedragsveranderingen, en in opstand tegen onrechtvaardige structuren en beslissingen.

Het digitale tijdperk is aangebroken. De beschikbaarheid van draadloos breedband internet *everywhere* en de doorbraak van smartphones en tablets veranderen hele sectoren en businessmodellen in sneltreinvaart. Sociale controle en transparantie nemen toe door sociale media als Twitter en Facebook. Productieprocessen vergroenen door nieuwe technologieën en de vraag van consumenten naar rechtvaardig en duurzaam geproduceerde, authen-

tieke producten. Bedrijven worden door hun klanten gedwongen aan hun communicatie, geloofwaardigheid en ethische correctheid te werken.

De enormiteit van de problemen waar onze wereld momenteel mee kampt, verhindert ons vaak te zien dat oplossingen binnen handbereik liggen. *Econoshock 2.0* opent de ogen. Het is een positief en realistisch hoopvol boek, een handleiding uit de crisis, naar de nieuwe realiteit. *Change: yes we can!*

Geert Wellens,
partner Econopolis

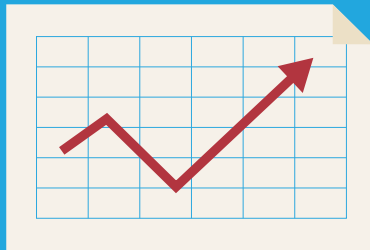

HOOFDSTUK 1

DE FINANCIËLE SCHOK

Economie aan de doping

Je hebt geen geld nodig om het te kunnen uitgeven. Krediet, de belofte om later pas met ‘echt’ geld te betalen, is vandaag een veel gebruikelijkere manier om een aankoop te financieren. Zonder krediet kun je alleen iets kopen wanneer je meer verdient dan wat je uitgeeft. Het surplus, wat je overhoudt of spaart, kun je gebruiken om te investeren in iets anders. Krediet maakt het mogelijk om tijdelijk meer uit te geven dan het inkomen waarover je beschikt.

Goudgeld had weinig waarde zolang onze leefwereld niet groter was dan het dorp waar we woonden. Een kerfstok volstond om bij te houden wie wat aan wie had beloofd. Geld in de vorm van metalen munten is waarschijnlijk pas duizenden jaren later uitgevonden om die schuldbewijzen verhandelbaar te maken met partijen die niet betrokken waren in de eerste overeenkomst. ‘Schuld’ is eerder een belofte tussen bekenden, ‘geld’ is bestemd voor vreemden.

De voorbije decennia zijn te veel loze beloftes gedaan. Een onoverzienbare schuldenberg werd in netjes verpakte plakjes verpatst aan beleggers die helemaal niets meer met de oorsprong ervan te maken hadden. Schuld werd opnieuw anoniem en daardoor werd

het weer 'geld'. Als we het risico dat de schuld niet wordt terugbetaald maar over genoeg beleggingen uitsmeren, zal niemand nog met een bittere smaak achterblijven, dachten sommigen. Velen wilden gewoon zo snel mogelijk het risico op anderen afschuiven.

Alle mogelijke financiële beloftes werden als betaalmiddel gebruikt: studentenleningen, bedenkelijke hypotheeken, dubieuze overheidsobligaties en zelfs toekomstige muziekroyalty's. Of ze dienden als onderpand om nog meer kredieten aan te gaan en daarmee te consumeren en te speculeren. De belofte om later te betalen werd in onmiddellijk beschikbaar inkomen omgezet. Zo dopeerden we de economie. De kapitaalmarkten werden high op speed.

Tot mensen zich toch vragen begonnen te stellen. Wie heeft al dat krediet verleend en tegen welke voorwaarden? Waarom krijgt ie-

mand zonder werk, inkomen of bezittingen toch een lening? En hoe kan hij kort daarna al een extra som opnemen omdat de prijs van zijn huis gestegen is? Is er een agentschap dat een faire waarde kan kleven op al die beleggingen in schuldpapier? En als we al die onbetaalbare schuld schrappen, wat blijft er dan nog over?

**DE KAPITAALMARKTEN WERDEN
HIGH OP SPEED. TOT MENSEN
ZICH TOCH VRAGEN BEGONNEN
TE STELLEN. WAAROM KRIJGT
IEMAND ZONDER WERK,
INKOMEN OF BEZITTINGEN
TOCH EEN LENING?**

Begin 2007 barst de vastgoedzeepbel in de Verenigde Staten. In plaats van te stijgen, gaan de huizenprijzen fors naar beneden. De onderpanden blijken snel minder waard dan de schuld die erop terugbetaald moest worden. Hefboomfondsen lijden enorme verliezen. Deze risicovolle beleggingsfondsen belegden met geleend geld in hypotheekleningen van hele slechte kwaliteit. Ook Amerikaanse en Europese banken die in dit soort schuldbewijzen handelden, gaan aan het wankelen. Het wantrouwen tussen banken neemt toe. De centrale banken en de overheden moeten bijspringen om het financiële systeem drijvende te houden en de besmet-

ting in te dijken. Door de onhoudbare verplichtingen van de banken over te nemen, komen de overheden zelf in financiële ademnood. De economie krimpt ineen. Iedereen probeert wanhopig cash te vergaren en van een pak schulden af te geraken. Dat is de financiële crisis in een notendop.

‘Keeping up with the Joneses’

Die eerste schok hebben we gehad: de financiële crisis van de laatste vijf jaren is nu eindelijk voorbij. Toch? ‘Wij hebben de banken gered’, aldus Herman Van Rompuy, voorzitter van de Europese Raad. ‘Er is geen enkel gevaar meer op het ineensstorten van banken.’

Wie echter teruggaat naar hoe de bankencrisis begon, beseft dat deze financiële schok geen *freak incident* is. De financiële schok is het gevolg van een taai ‘virus’ dat al minstens zo lang meegaat als zijn natuurlijke ‘gastheer’, de mens.

Deze visie klinkt misschien onheilspellender dan nodig is. Want ook een gewone verkoudheid wordt door een virus veroorzaakt. Alleen heeft ons menselijk immuunsysteem in die honderden millennia nog altijd niet geleerd hoe we ons kunnen wapenen tegen dat ene specifieke virus: de hebzucht die ons ertoe drijft het beter te willen hebben dan onze burens. Dit keer waren de herverpakte leningen, de kredieten aan mensen zonder inkomen en de overheidswaarborgen voor de banken de dragers die het virus wereldwijd verspreidden. Vroeger zijn het ook al tulpenbollen geweest, of aandelen van spoorwegmaatschappijen.

Dat we recht hebben op wat een ander bezit, is een gevoel dat bij de mens meestal slechts latent aanwezig is. In lichte doses kan het

‘WIJ HEBBEN DE BANKEN
GERED. ER IS GEEN ENKEL
GEVAAR MEER OP HET
INEENSTORTEN VAN BANKEN.’
HERMAN VAN ROMPUY

zelfs positieve effecten hebben: het zet ons aan om het beter te doen, te innoveren en bij te dragen tot meer welvaart en welzijn. Heel soms barst echter een epidemie uit met catastrofale gevolgen. Een financiële crisis is dan het gevolg, en de menselijke geschiedenis staat bol van voorbeelden.

Wanneer zo'n epidemie weer eens uitbreekt, proberen overheden en centrale banken koortsachtig nieuwe medicijnen uit, het ene al experimenteler dan het andere. Iedereen belooft het allemaal anders te gaan doen, voorzichtiger te zijn en niet meer besmet te worden.

En toch steekt dit virus telkens opnieuw de kop op...

Hoe een bank in het weekend bankroet kan gaan

15 september 2008, kwart voor twee 's ochtends. Zakenbank Lehman Brothers moet bescherming aanvragen tegen zijn schuldeisers.

De drie Beierse broers Hayum, Mendel en Maier Lehmann, hadden van hun kruidenierswinkeltje in Alabama in 1850 een katoenmakeelaar gemaakt die uitgroeide tot een van de meest geconnecteerde financiële instellingen ter wereld. De teloorgang van Lehman Brothers geldt als het eerste trieste hoogtepunt van de bankencrisis die de zomer daarvoor al was begonnen.

Op 9 augustus 2007 stuurde BNP Paribas al schokgolven door de financiële wereld door in een persbericht te melden dat de vlotte verhandelbaarheid van bepaalde Amerikaanse gestructureerde producten 'compleet was verdampt'. Het bleek onmogelijk nog een faire waarde te plakken op beleggingsinstrumenten die waren gekoppeld aan risicovolle hypotheeklen in de Verenigde Staten. Datzelfde BNP Paribas zou enkele weken na de val van Lehman de ziel-togende Belgische Fortis Bank overnemen.